

Bożena Frączek

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

OBSZARY BADAŃ W ZAKRESIE POZIOMU WIEDZY I EDUKACJI FINANSOWEJ SPOŁECZEŃSTWA W POLSCE I NA ŚWIECIE

Wprowadzenie

Wiedza finansowa (*financial literacy*) i edukacja finansowa (*financial education*) to pojęcia ściśle ze sobą związane. Zasadniczo edukacja finansowa zwiększa wiedzę finansową i umożliwia jej upowszechnienie. Zwykle próby zdefiniowania tych pojęć podejmowane są przy okazji prowadzonych badań empirycznych dotyczących wiedzy czy edukacji finansowej, których obszar może być bardzo zróżnicowany. Badania te prowadzone są od wielu lat zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się i dotyczą bardzo wielu aspektów tych pojęć. Część badań ma na celu określenie skali zapotrzebowania na edukację finansową, co wynika ze zweryfikowanego empirycznie poziomu wiedzy finansowej reprezentowanej przez społeczeństwa poszczególnych krajów. Opierając się na innych badaniach próbuje się zaś ocenić skuteczność ofert edukacji finansowej prezentowanej przez działania podejmowane w jej zakresie przez różnych interesariuszy (np. rząd, instytucje finansowe, izby gospodarcze itd.). Najczęściej badania obejmują obszary, z którymi związane są trudności finansowe gospodarstw domowych, np. gromadzenie środków na okres emerytalny, nadmierne zadłużenie finansowe, przejawy wykluczenia finansowego, zaangażowanie w instrumenty finansowe, postawy wobec pieniędzy.

Potrzeba edukacji finansowej wynika z wielu przesłanek. Niewątpliwie należą do nich: niepokojący poziom zadłużenia, wzrost średniego salda kart kredytowych, niska stopa oszczędności oraz coraz częstsze zjawisko niewypłacalności (bankructw) wśród społeczeństw wielu krajów. Zauważalne trendy spowodowały, że wiedza i edukacja finansowa zyskały znaczenie oraz skupiły uwagę wielu podmiotów, w tym agencji rządowych, banków i innych instytucji finansowych oraz samych konsumentów.

Celem artykułu jest przedstawienie osiągnięć w zakresie prowadzonych badań naukowych zmierzających do określenia poziomu wiedzy i edukacji finansowej w Polsce i na świecie. Podjęta zostanie próba przedstawienia obszarów tych badań oraz sposobów ich przeprowadzania.

1. Istota wiedzy i edukacji finansowej

Wiedza finansowa nie jest definiowana jednoznacznie. Świadczy o tym różnorodność opisów tego pojęcia, prezentowanych w literaturze. Wiedza finansowa ujmowana wąsko koncentruje się na wiedzy związanej (niezbędnej) z zarządzaniem pieniędzem, tj. budżetowaniem, oszczędzaniem, inwestowaniem czy ubezpieczeniem. Natomiast w szerszym ujęciu może obejmować rozumienie ekonomii oraz zależności pomiędzy warunkami ekonomicznymi a decyzjami podejmowanymi przez np. gospodarstwa domowe w obszarze finansów¹. Zwraca się także uwagę, że wiedza finansowa obejmująca zdolność rozumienia pojęć finansowych oraz warunków finansowych przekłada się na zachowania podmiotów posiadających tę wiedzę². Inny aspekt szerszego rozumienia wiedzy finansowej, zaproponowany przez INFE OECD³, obejmuje, poza znajomością pojęć, faktów i danych, także świadomość, umiejętności, postawy i zachowania niezbędne do podejmowania właściwych decyzji finansowych, pozwalających na osiągnięcie indywidualnego dobrobytu finansowego.

Edukacja finansowa wg definicji OECD jest procesem, który umożliwia inwestorom coraz lepsze zrozumienie pojęć finansowych oraz poznanie istoty produktów i usług finansowych. Edukacja finansowa, ułatwiając poznanie i dostęp do istotnych informacji (fakty, dane i wiedza fachowa), instrukcji oraz obiektywnego doradztwa, umożliwia rozwijanie umiejętności i nabywanie większej pewności w celu podejmowania bardziej skutecznych działań, które wpłyną na poprawę sytuacji finansowej. Edukacja finansowa zwiększa świadomość edukowanych zarówno w zakresie możliwości finansowych, jak i ryzyka poszczególnych rozwiązań, co ułatwia świadome podejmowanie decyzji finansowych.

¹ A.C. Worthington: Predicting Financial Literacy in Australia. Faculty of Commerce, University of Wollongong, Wollongong 2006, s. 4.

² K. Jacob, S. Hudson, M. Busch: Tools for Survival: An Analysis of Financial Literacy Programs for Lower-income Families. Woodstock Institute 2000, www.woodstocinst.org, dostęp: grudzień 2012.

³ Międzynarodowy System Edukacji Finansowej, International Network on Financial Institution (INFE).

Pod pojęciem edukacji finansowej rozumie się zatem podejmowanie szeroko zakrojonych działań, mających na celu upowszechnianie wiedzy finansowej oraz wykształcenie pozytywnych nawyków, które prowadzą do podejmowania właściwych decyzji w zakresie zarządzania pieniędzmi.

Przybliżając pojęcia wiedzy i edukacji finansowej, nie można nie wspomnieć przynajmniej o najważniejszych i wielostronnych z nich korzyściach.

Odpowiedni poziom wiedzy finansowej, poza tym, że jest warunkiem dysponowania posiadanymi środkami finansowymi, zgodnie z obecnymi i przyszłymi potrzebami ekonomicznymi, znacznie ułatwia dokonywanie wyborów z szerokiej gamy produktów finansowych. Gwarantuje także większą odpowiedzialność kredytobiorców za podjęte decyzje kredytowe oraz inwestorów za podjęte decyzje inwestycyjne. Posiadanie podstawowej wiedzy i umiejętności w zakresie planowania finansowego może pomóc gospodarstwom domowym regulować ich zobowiązania finansowe i zmaksymalizować ich finansowy dobrobyt. Wiedza finansowa niewątpliwie sprzyja świadomemu angażowaniu się gospodarstw domowych w długoterminowe procesy oszczędnościowe i inwestycyjne, które zapewniają im niezależność i bezpieczeństwo finansowe. Warto także zaznaczyć, że edukacja finansowa społeczeństw wspiera nie tylko indywidualny dobrobyt, ale także ekonomiczną kondycję całych narodów⁴.

2. Obszary badań prowadzonych w zakresie wiedzy i edukacji finansowej

Liczne badania prowadzone w Polsce i na świecie potwierdzają, że wiedza finansowa obywateli poszczególnych krajów, bez względu na stopień rozwoju krajowych rynków finansowych, nie jest wysoka. Większość badań (przeprowadzanych lokalnie) mających na celu pomiar wiedzy finansowej to badania ankietowe. Część z nich opiera się na subiektywnych, część na obiektywnych testach, a niektóre z nich na obu rodzajach testów.

Przeprowadzone w Polsce w 2009 roku przez Pentor Research International badania ankietowe umożliwiły zbadanie poziomu wiedzy ekonomicznej Polaków oraz zdiagnozowanie obszarów, w których Polakom najbardziej potrzebna jest edukacja ekonomiczna. Badania objęły następujące obszary⁵:

⁴ Wypowiedź prezesa Zarządu Rezerwy Federalnej Bena Bernanke z 7.08.2012. Jump\$Start Update Fall 2012, s. 3.

⁵ Stan wiedzy finansowej Polaków. Raport Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy. Dom Badawczy Maison, wrzesień 2009, s. 7-12.

- diagnozę poziomu wiedzy ekonomicznej (w obszarze oszczędzania, inwestowania, podatków, ubezpieczeń, emerytur) oraz wskazanie uwarunkowań tej wiedzy,
- identyfikację grup najbardziej potrzebujących wiedzy ekonomicznej,
- opis zwyczajów Polaków związanych z wydawaniem pieniędzy, oszczędzaniem i inwestowaniem (analiza korzystania z usług finansowych),
- oszacowanie poziomu zaufania społeczeństwa polskiego wobec instytucji finansowych,
- wskazanie najbardziej obiecujących dróg dotarcia z ofertą edukacyjną do odbiorcy (media, Internet czy np. szkolenia).

Badania opublikowane w 2012 roku, przeprowadzone w USA przez pracowników Urzędu Edukacji Inwestorów (Office of Investor Education) i Amerykańskiej Komisji Papierów Wartościowych i Giełd (U.S. Securities and Exchange Commission) wśród amerykańskich inwestorów detalicznych także miały na celu zbadanie poziomu wiedzy ekonomicznej w zakresie elementarnych pojęć i procesów finansowych amerykańskich inwestorów detalicznych⁶. Ważnym elementem tych badań była weryfikacja preferowanego przez badanych sposobu i formy edukowania w obszarze finansowym oraz określenie hierarchii najbardziej użytecznych i zrozumiałych informacji potrzebnych przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych. Próbowano także wykorzystać dotychczasowe doświadczenia badanych w zakresie edukacji finansowej w celu określenia istniejących najbardziej efektywnych programów i strategii edukacyjnych.

Procesy globalizacyjne oraz integracyjne wywołują potrzebę, ale i stwarzają możliwości przeprowadzenia badań dotyczących wiedzy finansowej na poziomie międzynarodowym. W 2010 roku na zlecenie Grupy ING zbadano poziom wiedzy finansowej oraz jego wpływ na zachowania i postawy wobec zagadnień finansowych wśród konsumentów dziesięciu krajów (Polski, USA, Holandii, Rumunii, Belgii, Hiszpanii, Meksyku, Indii, Korei Południowej oraz Japonii)⁷. Specyfiką tego badania, poza określeniem poziomu edukacji finansowej w badanych krajach, był także zamiar dopasowania badanych do czterech profili poziomu wiedzy finansowej: doskonałej, dobrej, podstawowej lub słabej. Umożliwił to różny poziom trudności pytań skierowanych do uczestników badania.

Szczególny rodzaj badań w obszarze wiedzy i edukacji finansowej obejmuje także przygotowywanie, testowanie i analizę programów pilotażowych, mających na celu zarówno weryfikację wiedzy, analizę oczekiwań badanych w zakresie pro-

⁶ Study Regarding Financial Literacy Among Investors. U.S. Securities and Exchange Commission, August 2012.

⁷ Badania zostały przeprowadzone przez Epiphany Research Based Consultancy, <http://media.ing-bank.pl>, dostęp: grudzień 2012.

duktów i usług finansowych i tzw. dobrych praktyk stosowanych przez emitentów produktów i usług finansowych, a także realizację procesów edukacyjnych oraz ocenę ich skuteczności. Zakres objęty tymi programami jest bardzo zróżnicowany: może dotyczyć ogólnej wiedzy finansowej, a także wiedzy fachowej np. w zakresie prowadzenia biznesu. Chociaż zwraca się uwagę na niski poziom wiedzy i edukacji finansowej zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się, częściej analizowane są przypadki badań w drugiej grupie krajów. Przykładem może być program weryfikujący poziom ochrony konsumentkiej oraz edukacji finansowej zrealizowany w dziewięciu krajach Europy Centralnej i Wschodniej oraz Azji Środkowej (Azerbejdżanie, Bułgarii, Chorwacji, Czechach, Litwie, Łotwie, Rumunii, Rosji, Słowacji)⁸. Za inny przykład może posłużyć badanie wpływu konkretnego programu finansowego na efekty prowadzonej działalności gospodarczej w Bośni⁹. Przeprowadzane są także badania polegające na analizie różnorodnych działań mających na celu edukację finansową w różnych krajach. Przegląd poszczególnych rozwiązań w tym obszarze daje szansę na skorzystanie z wcześniejszych doświadczeń także innych krajów w celu stworzenia coraz lepszych i skuteczniejszych rozwiązań¹⁰.

Niektóre badania polegają tylko na analizie realizacji procesów edukacji finansowej oraz ocenie programów edukacyjnych. W tym obszarze szczególnie istotne wydają się badania umożliwiające ocenę i porównanie strategii i programów edukacyjnych na poziomie krajowym i międzynarodowym. W grudniu 2011 roku Europejski Urząd Nadzoru Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych (European Insurance and Occupational Pensions Authority – EIOPA) opublikował raport na temat zagadnień finansowych i edukacyjnych realizowanych przez właściwe organy¹¹. Badania miały na celu:

- sprawdzenie, czy organy nadzoru w poszczególnych krajach europejskich dysponują krajowymi strategiami edukacji finansowej lub je opracowują,

⁸ S.L. Rutledge: Consumer Protection and Financial Literacy. Lessons from Nine Country Studies. Policy Research Working Paper, The World Bank, Europe and Central Asia Region 2010.

⁹ M. Bruhn, B. Zia: Stimulating Managerial Capital in Emerging Markets. The Impact of Business and Financial Literacy for Young Entrepreneurs. Policy Research Working Paper. The World Bank Development Research Group 2011.

¹⁰ M. Iwanicz-Drozdowska, A. Matuszyk, A.K. Nowak, R. Kitąła: Raport z badań statutowych. Produkty finansowe i edukacja finansowa w Polsce na tle wybranych krajów wysoko rozwiniętych. SGH, Warszawa 2009.

¹¹ Report on Financial Literacy and Education Initiatives by Competent Authorities. EIOPA, Frankfurt 2011. Członkami EIOPA są reprezentanci wszystkich właściwych krajowych organów nadzoru, np. Polskę w Radzie Organów Nadzoru EIOPA reprezentuje Komisja Nadzoru Finansowego.

- określenie poziomu oraz zakresu współpracy krajowych organów nadzoru w zakresie edukacji finansowej na poziomie krajowym i międzynarodowym,
- analizę rozwiązań w zakresie grup docelowych (np. ogół społeczeństwa czy konkretne grupy), narzędzi, programów i innych inicjatyw edukacyjnych w poszczególnych krajach,
- analizę sposobów oraz sformułowanie wniosków w zakresie oceny programów edukacyjnych.

Bardzo ważnym obszarem edukacji finansowej jest edukacja dzieci i młodzieży. Wiele programów zwraca uwagę na konieczność zwiększania wiedzy na temat znaczenia dochodów, zarządzania pieniędzmi, oszczędzania, inwestowania oraz wydawania pieniędzy itd. także wśród dzieci w wieku szkolnym. Autorzy tych inicjatyw uważają, że wczesna edukacja finansowa jest kluczem dającym możliwość (nie gwarancję) osiągnięcia bezpieczeństwa finansowego. Twierdzą oni także, że im wcześniej wprowadza się naukę właściwych zachowań i stosowania ekonomicznego sposobu myślenia, tym na lepszych uczestników rynków finansowych można liczyć w przyszłości.

Analizując przytoczone przykłady na temat wiedzy i edukacji finansowej, należy zwrócić uwagę, że chociaż badania dotyczą tego samego problemu i prowadzone są na bardzo zbliżonych zasadach, to jednak nie zawsze dotyczą identycznych obszarów oraz nie w każdym przypadku prowadzone są na jednakowych grupach badanych (np. całe społeczeństwo – gospodarstwa domowe, inwestorzy indywidualni, osoby prowadzące działalność gospodarczą). Można jednak wyciągnąć wspólne wnioski w zakresie poziomu wiedzy i edukacji finansowej.

Poszczególne jednostki (gospodarstwa domowe) charakteryzuje odmienne podejście do spraw finansowych oraz różny poziom wiedzy finansowej. Zauważono, że ludzie są bardziej kompetentni i pewni w odniesieniu do podstawowych i prostych zagadnień finansowych (np. budżetowanie, oszczędności, kredyty), natomiast mają mniejszą wiedzę i pewność siebie w zakresie inwestycji. Wielu inwestorów indywidualnych nie rozumie nawet najważniejszych pojęć z dziedziny finansów, takich jak procent składany czy inflacja. Zdarza się także, że nie rozumieją oni istoty podstawowych instrumentów finansowych takich jak akcje czy obligacje, nie znają znaczenia dywersyfikacji w procesach inwestycyjnych czy wpływu kosztów na wartość inwestycji. Nie potrafią także dokonać odpowiednich kalkulacji. Inwestorzy indywidualni często nie są świadomi zagrożenia wynikającego z oszustw finansowych, w wyniku czego często padają ofiarą afer finansowych.

Ponadto inwestorzy nie mają uporządkowanej wiedzy. Jak się okazało, powszechny dostęp do informacji nie gwarantuje uzyskania wystarczającej wiedzy

do podejmowania decyzji w zakresie zarządzania pieniędzmi, a zwłaszcza w zakresie inwestowania.

Wiedza finansowa zależy od cech demograficznych. Problem niedostatecznej edukacji finansowej jest szczególnie dotkliwy w przypadku kobiet, osób starszych i niewykształconych. Ważnym spostrzeżeniem jest także fakt, że wiedza ekonomiczna jest uznawana za nudną.

Zauważono także, że nie występują jednakowe preferencje w zakresie sposobów, kanałów dostarczania wiedzy finansowej. Część badanych preferuje drukowane materiały, a inna grupa strony internetowe (głównie w przypadku obszerniejszych i bardziej szczegółowych informacji).

3. Działania podejmowane na rzecz wiedzy i edukacji finansowej

Potwierdzające się wyniki wielu badań w zakresie poziomu wiedzy finansowej społeczeństw różnych krajów w powiązaniu ze stałym rozwojem rynków finansowych spowodowały, że podjęto wiele inicjatyw mających na celu poprawę sytuacji. Coraz większe obawy wynikające z braku dostatecznej wiedzy finansowej skutkują rozszerzaniem liczby i różnorodności inicjatyw edukacyjnych.

Oferta programów i strategii edukacyjnych jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych krajach. Wiele krajowych organów nadzorów nie dysponuje krajowymi strategiami edukacji finansowej, chociaż są kompetentne w zakresie ich tworzenia. W ramach edukacji finansowej organy nadzoru współpracują z różnymi podmiotami ochrony konsumentów/inwestorów oraz ze szkołami i uniwersytetami, a w niektórych przypadkach sformalizowano współpracę z ministerstwem edukacji (w większości krajów europejskich). W wielu krajach powoływane są specjalne organizacje zajmujące się problemem wiedzy i edukacji finansowej. Za jeden z wielu przykładów może posłużyć utworzona w 1995 roku Amerykańska Rada Edukacji Oszczędności (American Savings Education Council – ASEC). Inicjatywa została podjęta przez Departament Pracy wraz z Departamentem Skarbu oraz kilkudziesięcioma organizacjami sektora publicznego i prywatnego. Stworzenie tej niedochodowej koalicji miało na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie konieczności oraz sposobów osiągnięcia długoterminowej osobistej niezależności finansowej, a także bezpieczeństwa finansowego na wszystkich etapach życia. Intencją organizacji jest uczynienie oszczędzania i planowania finansowego wszystkich obywateli priorytetem i kwestią społeczną.

Poza programami edukacyjnymi w wielu krajach prowadzone są także różne szkolenia (np. giełdowe) lub kampanie społeczne, które mają na celu np. zapobieganie nadmiernemu zadłużaniu się gospodarstw domowych. W Polsce akcje tego typu są prowadzone najczęściej przez uznane instytucje publiczne, np. Bankowy Fundusz Gwarancyjny, Komisję Nadzoru Finansowego, Ministerstwo Finansów, Ministerstwo Sprawiedliwości, Narodowy Bank Polski, Policję czy Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

Należy także wspomnieć o inicjatywach skierowanych do dzieci i młodzieży. Jedną z pierwszych organizacji wspierających edukację finansową oraz oferującą narzędzia finansowe i materiały edukacyjne dla młodzieży jest Jump\$tart Coalition for Personal Financial Literacy utworzona w 1995 roku w USA¹². W ramach tej inicjatywy odbywają się spotkania ważnych osobistości – przedstawiciele instytucji finansowych z nauczycielami szkół kierunków ekonomicznych i pokrewnych oraz dyskutowane są kwestie związane z edukacją finansową, takie jak np. jej rola w społeczeństwie, efektywne programy nauczania itd.

Rozwój edukacji finansowej na etapie wczesnoszkolnym jest trendem zauważalnym w wielu krajach. Także w Polsce programy edukacji finansowej adresowane do uczniów szkół podstawowych stają się coraz bardziej popularne. W realizację programów angażują się instytucje dziecięce, młodzieżowe, instytucje finansowe, banki, ośrodki akademickie i wiele innych.

Na poziomie międzynarodowym ważna jest współpraca pomiędzy krajami. Ważną rolę w zakresie tej współpracy w obszarze edukacji finansowej pełnią różne organizacje, np. międzynarodowy system edukacji finansowej INFE (International Network on Financial Institution) funkcjonujący w ramach OECD. Współpraca na tym poziomie polega na stworzeniu wspólnej płaszczyzny dla rozwoju, metodologii, gromadzenia danych, realizacji badań (w tym prac analitycznych i porównawczych), jak również na określaniu wytycznych i zasad, a także dzieleniu się pomysłami.

Jedną z inicjatyw INFE jest próba dokonania pomiaru wiedzy finansowej. W 2011 roku zaprezentowano opracowany kwestionariusz umożliwiający przeprowadzenie stosownych badań na poziomie międzynarodowym¹³. Kwestionariusz ma pomóc w dokonaniu oceny wiedzy, zachowań i postaw związanych z finansami osobistymi oraz ma na celu określenie podobieństw i różnic w poziomie edukacji finansowej na całym świecie. Obecnie jest pilotażowany w 12 krajach (Armenii, Czechach, Estonii, Niemczech, Węgrzech, Irlandii, Malezji, Peru, Pol-

¹² <http://jumpstart.org/about-us.html>, dostęp: listopad 2012.

¹³ Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy. INFE OECD 2011.

sce, Wielkiej Brytanii i Republice Południowej Afryki oraz alternatywną metodą w Norwegii).

Istniejące inicjatywy w zakresie edukacji finansowej są bardzo różne i skierowane są do różnych grup docelowych, zarówno całych społeczeństw poszczególnych krajów, jak i do konkretnych, z góry określonych grup. Odnotowano rosnącą dostępność do treści edukacyjnych (głównie za sprawą Internetu), a także większą atrakcyjność tych treści. Coraz częściej w miejsce projektów pilotażowych realizowane i oceniane są programy docelowe, na których podstawie wyciągane są konstruktywne wnioski w zakresie bieżącej weryfikacji programów.

Podsumowanie

Sytuacja na rynkach finansowych w ostatnich latach, uwzględniająca zarówno ich dynamiczny rozwój, jak i zdecydowanie gorszą koniunkturę oznacza, że środowisko podejmowania decyzji inwestycyjnych jest coraz bardziej złożone. Liczne przypadki niekorzystnych skutków tych decyzji dają się odczuć w wielu obszarach. Szczególnie zagrożone są gospodarstwa domowe, które w porównaniu z innymi podmiotami funkcjonującymi na rynkach finansowych reprezentują najsłabszą z ekonomicznego punktu widzenia siłę. Stąd też problem edukacji finansowej jest problemem głównie tej grupy.

Obiektywnej i jednoznacznej pomocy w rozwiązaniu problemu niewystarczającej wiedzy i edukacji finansowej należy się spodziewać głównie ze strony podmiotów publicznych działających na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Jednak inicjatywy tych podmiotów mogą być wspierane przez komercyjne instytucje, zwłaszcza finansowe, które mogą służyć swoim doświadczeniem. Znanych jest nawet wiele przykładów angażowania się podmiotów komercyjnych działających w sektorze finansowym w edukację finansową (szkolenia, reklama), za pomocą której docierają one ze swoimi produktami i usługami do klientów. W takich przypadkach istnieje jednak niebezpieczeństwo tendencyjnej edukacji finansowej, zmierzającej w konkretnym kierunku.

Ponadto należy zwrócić uwagę, że nie zostało jednoznacznie stwierdzone, czy programy, kampanie i inne inicjatywy, mające na celu zwiększenie wiedzy finansowej, są rzeczywiście skuteczne. Problemem pozostają w dalszym ciągu sposoby weryfikacji tych inicjatyw. Poszukiwane są nadal najefektywniejsze programy i jednocześnie techniki oraz narzędzia ich pomiaru.

Niemniej jednak ważne jest, że problem niedostatecznej wiedzy finansowej wśród społeczeństw poszczególnych krajów nie jest bagatelizowany. Planowane są zarówno kontynuacje dotychczasowych działań, jak i nowe inicjatywy w zakresie edukacji finansowej.

Ważne jest także, by sami beneficjenci wszelkich działań edukacyjnych byli świadomi swojego poziomu wiedzy finansowej, zdawali sobie sprawę z niedoboru tej wiedzy i wykorzystywali proponowane sposoby uzupełnienia braków.

Literatura

- Bruhn M., Zia B.: Stimulating Managerial Capital in Emerging Markets. The Impact of Business and Financial Literacy for Young Entrepreneurs. Policy Research Working Paper. The World Bank Development Research Group 2011.
- Iwanicz-Drozdowska M., Matuszyk A., Nowak A.K., Kitala R.: Raport z badań statutowych. Produkty finansowe i edukacja finansowa w Polsce na tle wybranych krajów wysoko rozwiniętych. SGH, Warszawa 2009.
- Jacob K., Hudson S., Busch M.: Tools for Survival: An Analysis of Financial Literacy Programs for Lower-income Families. Woodstock Institute 2000.
- Worthington A.C.: Predicting Financial Literacy in Australia. Faculty of Commerce, University of Wollongong, Wollongong 2006.
- Rutledge S.L.: Consumer Protection and Financial Literacy. Lessons from Nine Country Studies. Policy Research Working Paper. The World Bank, Europe and Central Asia Region 2010.
- Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy. INFE OECD 2011.
- Report on Financial Literacy and Education Initiatives by Competent Authorities. EIOPA, Frankfurt 2011.
- Stan wiedzy finansowej Polaków. Raport Fundacji Kronenberga przy Citi Handlowy. Dom Badawczy Maison, wrzesień 2009.
- Study Regarding Financial Literacy Among Investors. U.S. Securities and Exchange Commission, August 2012.
- <http://jumpstart.org>.

RESEARCH AREAS OF FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL EDUCATION LEVEL OF SOCIETY IN POLAND AND AROUND THE WORLD

Summary

For years much research has been conducted in the area of financial literacy and financial education of society in Poland and around the world. There are many studies in the area of financial literacy and financial education. They are conducted at both the local and international levels. Different institutions are involved in these initiatives. These are primarily national and international public bodies as well as commercial entities, especially financial institutions. The studies are trying to determine the level of financial literacy and the scale of the demand for financial education. Within these pilot programs are tested or targeted programs are implemented aimed at raising the level of financial literacy of societies. It is also attempted to assess the effectiveness of educational offerings.